VESNA JAKIĆ-CESTARIĆ

IZ AKCENTUACIJE ČAKAVSKIH KOPNENIH GOVORA

Konverzije, koje su se s obzirom na neka pitanja, koja se vežu za čakavska područja, pojavile u naših najistaknutijih dijalektologa i slavista, u prof. Belića i prof. Ivšića, zbog nepotpunog poznavanja tog područja ističe prof. Hamm kao dokaz prijeke potrebe, da se čim prije pride detaljnom upoznavanju naših čakavskih i staroštokavskih govora, koji u bujici brzog modernog života sve više izumiru.[1]

Poslijeratna ispitivanja dotada neproučenih čakavskih govora, ili, bolje reći njihovih ostataka, u sjevernoj Dalmaciji pokazuju, da upoznavanje svakog novog područja pomaže rješavanju naučnih problema.

Tako i za rješenje problema postanka vrgadinske i senjske akcentuacije, naime njihova mjesta u općoj strukturi naših dijalekata, njihovih veza i odnosa prema ostalim našim govorima (Stjepan Ivšić, Iz naše akcentuacije i dijalekatske problematike, Zbornik Radova sveučilišta u Zagrebu 1951, 363–376; A. Belić, Iz srpskohrvatske akcentologije i dijalektologije, Južnoslavenski filolog XIX, 124–128) mnogo može doprinijeti poznavanje jednog arhaičnog govora u Ravnim Kotarima – novigradskog, odnosno njegovih sadašnjih i negdašnjih osobina.[2]

*

[1] J. Hamm, Izvještaj o naučnom putovanju na Olib, Silbu, Ist, Premudu i Pag, Ljetopis Jug. ak. 60, 1955., str. 335.

[2] Novigradski govor htjela sam obraditi za dizertaciju. Materijal je prikupljen i sreden već pred dvije godine i iz njega izvučeni zaključci, koje ovdje iznosim. Kako sam odustala od zamisli, da mi to bude dizertacija, rezultate mog ispitivanja objavljujem. U međuvremenu izašao je rad Božidara Finke »Novigradska madrikula skule blaž. divice Marije od svetoha Luzarja iz 17. stoljeća«, Starine knj. 48, 1958., gdje on iznosi glavne karakteristike novigradske akcentuacije, a na temelju gorepomenutog dokumenta dokazuje, da je novigradski govor prvobitno bio čakavski. Zaključke, koje iznosim u ovoj radnji o novigradskom, vrgadinskom i senjskom govoru iznijela sam god. 1957. u jednom predavanju u lingvističkoj sekciji Filološkog društva u Zadru. Vidi: Jezik br. 5, 1957/58., str. 160.

Da bi se shvatila važnost novigradske akcentuacije za izvođenje zaključka na mnogo širem planu, potrebno je poznavati historijat Novigrada i prvobitno stanje njegova govora.

Novigrad je mjesto u blizini Zadra. Smjestilo se u uski zaljev Novigradskog mora, koje se prolazom Ždrilom spaja s Podvelebitskim kanalom. U historijskim spomenicima spominje se od početka XIII. st. kao utvrđeni grad.[3] U XVI. st. Novigrad je kao jaka tvrđava u venecijanskim rukama odolio navali Turaka, dok je susjedni Karin pao 1514., a Obrovac 1527. Od tog doba Turci su gospodari Ravnih Kotara izuzev Novigrada.[4] U njega se iz Zadra moglo ďoći samo morem, jer je kopneni put bio u turskim rukama. Turci su jedamput ipak prodrli u Novigrad, ali su se uspjeli održati samo osam mjeseci – od 3. srpnja 1646. do 3. ožujka 1647.[5] Po tradiciji narod je kroz to vrijeme bio izbjegao na otok Pag, a poslije protjerivanja Turaka ponovo se vratio u Novigrad.

Gotovo sve stanovništvo iz ostalih mjesta u Ravnim Kotarima razbježalo se pred Turcima u primorska mjesta i na otoke. Ravni Kotari ostali su pusti.[7] U godinama od 1523. do 1527. izvršena je velika seoba Srba iz Bosne i Hercegovine u opustjele krajeve od Zrmanje do Cetine.[8] Od tog doba vrše se i mnoge seobe katolika iz Bosne, Hercegovine i Like.[9] Tako su od vremena provale Turaka Ravni Kotari potpuno izmijenili svoje stanovništvo. Novigrađani su jedini starosjedioci u ovom kraju.[10]

*

Od početka XVI. st. Novigrad je okružen štokavskim stanovništvom, koje je sobom donijelo novoštokavsku akcentuaciju i ostale osobine mlađih štokavskih govora. Prema tome, stare jezične crte, koje su u Novigradu do danas sačuvane, potječu iz vremena prije XVI. st., jer ih kasnije nisu imali od koga primiti.[11] Za rekonstrukciju osobina novi-

[3] Codex diplomaticus III, 326.

[4] M. Barada, Starohrvatska seoska zajednica, 156.

[5] Grga Novak, Prošlost Dalmacije, 190, 191, 193, 194; Brusoni, Historia dell' ultima guerra tra Venezia e Turchi, 103, 105, 129; A. Benvenuti, Il castello di Novegradi, p. o. iz Rivista dalmatica 1936., 44.

[6] Evo izvatka iz pripovijedanja jedne starice Novigrađanke: »*Gōspŭ iz Nȍvȍga su Novljȁni ȍdnīli u Pāg, kad su pobìgli prid Tūrcin, da je onì ne ukrȁdu.*«

[7] St. Zlatović, Franovci i hrvatski puk u Dalmaciji, str. 42.

[8] N. Milaš, Pravoslavna Dalmacija, Novi Sad, 1907, str. 164.

[9] Zlatović, c. d. 38, 39; B. Desnica, Istorija kotarskih uskoka.

[10] B. Desnica kaže: »Zatvoreni u zidine svoje »fortice« Novigrađani ne dobijaju prinovu ove mlade, pretežno srpske krvi i satiru se međusobnim brakovima, ali time i nehotice spasavaju izvornu fizionomiju starenika, prvobitnog stanovnika sjeverne Dalmacije iz vremena prije turske najezde«. (Prilozi 6. sv. 2. str. 207.)

[11] Da se u Novigrad nije u doba turske provale doselilo novo, staroštokavsko stanovništvo, koje bi bilo moglo donijeti govorne, odnosno akcenatske osobine, kakve danas nalazimo u Novigradu, može se zaključiti po prezimenima. Novigradska obitelj Bradić spominje se već 1528. g., a živi još i danas; Bianchi u »Zara cristiana« nalazi 1571. u Novigradu obitelj Oštrić, a prvi spomen joj je u XIV. st. u Žegaru, nekadanjem trgovištu Ravnih Kotara. (Oba podatka dao mi je Grgo Oštrić, Novigrađanin, konzervator iz Zadra, koji se je bavio proučavanjem Novigrada i njegovih obitelji.) Vlatkovići se spominju u Nadinu početkom XVI. st. te su odatle pred Turcima

gradskog govora u prošlosti pomoći će nam pored sadašnjih relikata i njegovi pisani spomenici. Ta rekonstrukcija za nas je vrlo važna, jer prema novigradskom govoru možemo odrediti, kakvi su govori bili u Ravnim Kotarima prije velikih migracija.

Dugogodišnje susjedstvo s novoštokavskim govorima unijelo je u novigradski govor mnogo izmjene. Jer, ako Novigradani i jesu bili za vrijeme turske vladavine izolirani, ipak je od njihova (turskog) protjerivanja iz ovih krajeva prošlo već tri stoljeća. Živim kontaktom sa novim stanovništvom iz susjednih mjesta, jer je Novigrad bio, a jest i danas njihov kulturni i ekonomski centar, on je u mnogome izmijenio svoju prvobitnu jezičnu strukturu.

Danas Novigrad u fonetici i morfologiji, pa i u leksiku, ima osobine novijih štokavskih govora. Pored upotrebe zamj. *što* ima još i ove karakteristike: *ě* > *i* osim u gl. *sèsti–sêden, venčáti se, želẽzo, sêno, krẽn* (hren), *kùlen, dẽljati.* (Ali, ikavski refleks jata s rijetkim ekavizmima stariji je od utjecaja novijih štokavskih govora); *čr* > *cr, vb–, vъ–* > *u, dj* > *đ* u svim slučajevima, promjena *l* u gl. pridj. rad. u *a*, novo jotovanje dentalnih okluziva *(bràča* > *bratja* > *bratьja)* izuzev u riječi *rodijak*, potpuno gubljenje glasa *h*, promjena starijih grupa **stj*, **skj* i **sk* u *št* i **zdj*, **zgj* i **zg* u *žđ*, novo jotovanje labijalnih suglasnika, stapanje grupe *jd* u *đ* u oblicima glagola složenih s *ići (dõđen)*, nast. *-u* u lok. instr. mn. m. i sr. r., instr. jd. ž. r. na *-on* < *-om*, često proširenje množine jednosložnih imenica m. r. umetkom *-ov-*, gen. mn. najčešće s nastavkom *a*, izjednačeni nastavci u dat., lok., instr. mn. (*ormārīn, mīstīn, krȁvan*).

Po tim osobinama njega danas treba ubrojiti u štokavske govore. Ali, neke osobine, koje se još čuju, a naročito one, koje se nalaze u jezičnim spomenicima iz ranijeg vremena, govore o njegovoj čakavskoj provenijenciji.

Sadašnji takvi dokazi jesu: *ѧ* > *a* iza palatala *č* i *j (jȁdro, jȁdriti, jazīk*, koje govore sada još samo najstariji ljudi, *pȍčalo, nȁjālo* = navalilo) otpadanje *-l* u pridjevu radnom m. r. bez zamjene, premda je ta pojava sada već vrlo rijetka *(vrâg se prid njõn i za njõn rodî);* zanijekani prezent gl. *biti-ni (onà nī stīla īći);* dat. i lok. jd. ž. r. i nom. mn. m. r. često bez sibilarizacije *(knjīgi, rūkī, tūgī, opānki, čūkī);* česta upotreba kratke množine (popī, dīlī, ẓ̄ūljī); g. mn. ž. r. bez nastavka i g. mn. m. r. s nast. *-ov*, koje danas čuvaju samo najstariji ljudi, a i oni sporadično: *krȕšāk, oštrīg, dagānj, kumpīrov;* oblik broja *četīre*,

vjerovatno pobjegli u Novigrad, ukoliko ih tamo nije i ranije bilo. Pleme Vlatkovića nalazimo u Zadru još u XV. st. (Stjepan Antoljak, Zadarski katastik XV. st., Starine 42, str. 381). Obitelji Vlatković i Oštrić danas su najmnogobrojnije u Novigradu. Znači, da se je stanovništvo Novigrada po izgonu Turaka ponovo vratilo u svoje mjesto, te da je doista autohtono. To dokazuju i imena iz prvih matica, pisanih 1863. i dalje, t. j. samo šesnaest godina poslije turske provale u Novigrad. Navodim nekoliko nasumce uzetih imena: Matij, Anton, Jadrij, Jadre, Mikel, Pave, Jure, Vicko, Bartul, Mande, Jerka, Stoše, Dore. Sve su to tipična dalmatinska imena.

koji je, prema Ak. Rj. II, 4, zabilježen samo kod čakavskih pisaca; leksik *kamik*, što se još čuva u toponimu *(Kämik)* i – kao najvažnije – stara akcentuacija.

Pisani izvori pružaju nam mnogo više dokaza za utvrđivanje novigradske čakavske osnove. Dokumenti, iz kojih to doznajemo, jesu: 1. oporuka novigradskog suca Cvitana Katića iz 1494. god. pisana glagoljicom,[12] 2. glagoljske matice krštenih i vjenčanih s kraja XVII. st.,[13] i 3. pravila »Skupschine olliti skule Priciste Divice od Suetoga Lusarigia« pisane »u Novom Graďu Misezca Aprila godishcie nasega spasegnia 1686«.[14]

U dokumentu iz XV. st. nalaze se ove jezične karakteristike: *vь/vъ* > *u*, *u vrime*, *u abitu*, *u zid*, *unukom*, premda se čuva i starije stanje: *v to vrime*, *v mali moći*, *v dobri pameti*, što može biti i pisarska manira u fiksiranim frazama. Djelomičnu zamjenu *vь* > *u* nalazimo u to vrijeme i u ostalim dokumentima s ovog područja, u Zadarskom lekcionaru[15] i kod Zoranića.[16] Potpunu zamjenu nalazimo u glagoljskim listinama pisanim u Vukšićima (1492) i Kninu (1452). Refleks jata redovito je *i*: *vrime*, *dici*, *divičicam*, *poslidnji*, *priporučam*, *svitlo*, *lit*, *naprid*. Ekavizam je *verovane*. Po uzusu otočkih govora ovog kraja riječ *ljeto* i prefiks *pre* dolaze s refleksom *e*,[17] međutim u ovoj oporuci oni imaju ikavski refleks, što potvrđuje činjenicu, koja je proizlazila iz ostalih dokumenata, da kopneni govori oko Zadra nisu bili zahvaćeni pravilom Jakubinskog osim u nekoliko riječi (današnje *sẽsti*). Grupa *šć* zastupljena je u riječima *pušćam*, *pušćan*. Promjena *m* > *n* na kraju riječi već se javljala: *pušćan*. Ostali primjeri čuvali su *m* na kraju: *moim*, *unukom*. Lok. jd. m. r. još je čuvao stari nastavak: *u Zadri*.

U dokumentima iz druge polovice XVII. st. jezično stanje je slijedeće: U to doba se još upotrebljava zamjenica *ča*. Taj oblik nalazimo zabilježen u jednoj matici vjenčanih. Evo cijelog zapisa: »1680 na 14 miseca jenara ja don Vicko Ivčić učinih matrimonij Dragoju Karavidiću i Stošiji Taraševića koji Dragoje budući stare vire obeća se i priseže na vanjelie ruke varže prid svidoci da će daržati pravu viru katoličansku

[12] Miscellanea Državnog arhiva u Zadru II–IV, 1950–1952., str. 50.

[13] Novigradske matične knjige od 1662. do 1810. čuvaju se u Državnom arhivu u Zadru. U ovom radu uglavnom donosim primjere iz matica, koje je obavio Boško Desnica u Prilozima VI, sv. 2. Pregledala sam i sve ostale matice, te ustanovila, da je jezično stanje u svima starijim maticama jednako kao u onim objavljenim. B. Desnica je izabrao za štampu one primjere, koji pored uobičajene formule zapisivanja vjenčanja i krštenja imaju i drugog teksta, pa su one matice ujedno i najznačajnije za jezično razmatranje.

[14] Pravila bratovštine objavio je Božidar Finka, v. bilješku br. 2. U daljem bilježenju M znači matice, a broj uz njih označava stranicu u Prilozima VI, sv. 2 gdje su štampane. Pravila bratovštine označavat ću sa P.

[15] Rad CXXIV, str. 105.

[16] Gojko Ružić, Jezik Petra Zoranića, str. 87.

[17] V. Jakić-Cestarić. Refleks jata na sjevernodalmatinskim otocima, Radovi Instituta JAZU u Zadru sv. 2.

i poste naše i da ne će isti mesa u korizmu ni u sotu ča sadrži vira katoličanska da će sve dobrovoljno obslužiti kako i ostali katolici« M_{214}. Treba istaći, da je don Vicko Ivčić bio rođen Novigrađanin i da je njegovo ča bilo izvorno novigradsko.[18] Ni jedan put više ne dolazi ova zamjenica u maticama ni kao *ča* ni kao *što*. U pravilima bratovštine, koja pokazuju više nesigurnosti i novine u jeziku, premda su pisana u isto doba, kad i matice, dolazi *što*, *zašto*, ali je njih mogao pisati i Nenovigrađanin.[19]

Refleks jata je u oba dokumenta samo ikavski izuzev *venčah* (Matica vjenčanih god. 1667.). Navodim samo riječi, koje u otočkim govorima imaju reflekse *e*: M – *kolinu*$_{215}$, *mista*$_{214, 216}$, *vire*$_{214}$, *prisvitli*$_{214}$, P – *pričiste*, *odvitnice*, *nevirna*, *primine*.

Vokalno *r* dolazi u Pravilima, koja su pisana talijanskom grafijom, samo s popratnim glasom, *martvom*, *daržati*, što je i razumljivo. U glagoljskim maticama se također piše *ar*: *karstih*$_{213}$, *Gargo*$_{214}$, *varže*$_{215}$, ali dolazi i samo *r*: *krsno*$_{213}$, *pokršćenik*$_{215}$. Što ga i glagoljske matice pišu sa *ar*, to se može svesti pod utjecaj talijanske grafije, jer se tako većinom pisalo u crkvenim knjigama. Primjeri sa *r* govore o takovu izgovoru. Najraniji glagoljski dokumenti iz ovog kraja s kopna i s otoka govore o izgovoru *r* (Monumenta hist.–juridica VI, 185, 253, 362). Prema tome su čakavci zadarskog kraja u XV. st. imali izgovor *r*. Otočki govori kasnije su razvili izgovor *r* s popratnim glasom. Prema

[18] Može se pomisliti, da je don Vicko Ivčić dugo služio u nekom otočkom mjestu, pa tamo primio ono *ča*. Ali matice govore, da je on preko 20 godina župnikovao u Novigradu. Prve njegove zapise nalazimo u knjizi krštenih 1663. g. te redom do 1684. Stoga je malo vjerojatno da je ranije služio gdje drugdje. Osim toga on *ča* ispisuje 1680. g., kad je već 17 godina stalno službovao u Novigradu, te je u pismu sigurno dao odraza tadanjeg novigradskog govora, ili makar onog, kojeg je kao dijete primio i kojeg su stariji ljudi i oko 1680. g. govorili, dok su mladi poslije protjerivanja Turaka, radi slobodnog i svakidanjeg odnosa sa najbližim susjedima, koji su svi odreda bili štokavci, mogli već poprimati i njihov *što*.

[19] Božidar Finka u ranije navedenom radu, str. 169, kaže, da se u »Popisu svih obrednih crkovnih običaja i povijesti župe Novigrada« god. 1681. spominje župnik don Vicenco Ivčić iz Novigrada, a god. 1687. don Luka Vlatković, također Novigrađanin. Kako su Pravila bratovštine pisana 1686. g., kaže, da je očito da je rukopis, nastao za župnjikovanja jednog od dvojice spomenutih Novigrađana, te ističe, da je važan i kao dokumenat o novigradskom govoru u 17. stoljeću, »i to mnogo važniji od matičnih knjiga«.

Pregledavanjem matičnih knjiga našla sam da je do 1684. g. bio paroh don Vicko Ivčić: god. 1683. i 1684. bio je »viceparoh« don Jure Sinovčić (Novigrađanin). U godinama 1685. i 1686. nema u maticama zapisa ni jednog drugog svećenika osim don Mihe Vrgočevića, premda je obavljeno 20 krštenja i nekoliko vjenčanja. God. 1687. i 1689. osim njega vršio je obred krštenja i vjenčanja don Šime Miklanić. Don Miho Vrgočević parohijan je u Novigradu do 1692. g. Ni on ni don Šime Miklanić nisu Novigrađani. Kako u razdoblju od 1685. do 1687. nalazimo u maticama zabilježena samo njih dva, iako iz drugog izvora B. Finka nalazi u god. 1687. ime don Luke Vlatkovića (Novigrađanina), ne možemo biti sigurni, da je Pravila bratovštine, odnosno Madrikulu pisao 1686. baš neki pop Novigrađanin. Mogao ju je pisati jedan od gorepomenutih svećenika, koji nisu bili iz Novigrada. Zato su oni zapisi u matičnim knjigama, koje su pisali popovi Novigrađani, pored oskudnosti svojih podataka, za određivanje novigradskog govora XVII. st. mnogo pouzdaniji. Zato je i *ča* don Vicka Ivčića pouzdanije od *što* nepoznatog pisca.

Ružičićevu zaključivanju (Biblioteka J. F. 2, str. 90) vokalno *r* bez popratnog glasa osobina je Zoranićeva jezika. Vjerojatno se na zadarskom kopnu ni u kojem razdoblju nije razvilo *ar* od *r*.

Grupa *šć* još se vrlo dobro čuva: P – *godišće (godischie), skupšćine, bašćini*, M – *pokršćenik*$_{215}$, *suprotivštine*$_{215}$, ali već nalazimo i *št: pokrštenicu*$_{215}$.

Matice dosljedno čuvaju glas *h: Mihovilu*$_{214}$, *hćer*$_{212}$, *parohijan*$_{213}$, *učenih, nahodeći*$_{215}$. Pisac Pravila bratovštine nedosljedan je u pisanju toga glasa: *duhom, strahu, živih* ali *obsovaho, hove, biomo, oćemo.*

Grupa *dj* primarna i sekundarna zastupljena je u maticama ovim primjerima: *meju*$_{216}$, *rojena*$_{212}$, *napovieni*$_{215}$. Suglasnik *j* refleks je i stranog palatalnog *g* : *enerala* (umjesto početnog *je* u maticama uvijek dolazi *e: Eli, Erka*$_{213}$, *Elina*$_{213}$, *Erolim*$_{213}$), *vanjelie*$_{224}$, *Ižepo* (Giuseppe). U Pravilima nalazimo napisano *mlagi, milosargia, megiu.* Teško bi bilo reći, kako treba čitati ove primjere, jer *gi* u nekim riječima označava *j*, kao u *govorigia, udrigia, razdiligia, giedan, kogi*, a u drugima dolazi tamo, gdje se sigurno izgovaralo *đ*, kao u *igie* (iđe), *dogie*, da nema glagoljskih matica, koje odlučno potvrđuju čakavski izgovor *j*, a ne štokavski *đ* u to vrijeme u Novigradu.

Matice čuvaju još *najde*$_{215}$, dok Pravila imaju *dode* (dogie).

Točno razlikovanje u pismu *č* od *ć* dokazuje, da su se oni u izgovoru tada dobro razlikovali: *Ivčić, Sinovčić, Čović, četira, učenih, vinčanje*$_{214}$, *hćer, budući, obeća, će*$_{214}$.

Starije osobine, kao *šć* i *j* i ostale, možemo pratiti u maticama do kraja prve četvrti XVIII. st.[20]

Ako i ne ulazimo u morfološka *(ki*$_{215}$, *ka*$_{214}$*)* i sintaktička razmatranja *(za braću i sestre mrtvih* P, *po listi apostolskih M*$_{214}$, *nikakva impedimenta ne nahodeći od nje muža* M$_{215}$*)*, navedene fonetske osobine novigradskog govora u XVII. st. dokazuju, da je to bez sumnje bio čakavski govor. Imao je *i* < *ě*, *ѧ* > *a* iza palatala, *j* < *d'*, *šć*, vjerojatno *žj* (nema potvrda), *ć* i *č*.

*

Razmotrimo sada njegove akcenatske osobine.

Pored prodiranja štokavskih akcenata ´ i `, u sistem novigradskog govora oni još nisu ušli. Novigrad ima troakcenatski sistem s ˇ, ^ i ¯ akcentom na starim mjestima, s čuvanjem prednaglasnih dužina i skraćivanjem dužine iza ¯ akcenta:

[20] Zadržavaju ih župnici rodom Novigrađani Šimun Vlatković *(meju svetkovinami od trih dni svetčanih, takojer*, g. mn. *mis, kanonov)* i Šimun Čorić *(meju njimi, hćer, združih, napovidah*, ali *otinju, slobodšćine, besid).* Prvi unosi *št* i *đ* don Tome Šalinović (1720–1729). Šalinovići su iz Podgradine, kojoj je istočni dio pripadao parohiji novigradskoj, ali je u njoj novo stanovništvo sa novijim govornim elementima. Kasniji župnici Ivan Vlatković i Nikola Oštrić premda rođeni Novigrađani imaju u svom govoru *št* i *đ (naništenje, među)*, što znači, da je oko 1730. g. takav izgovor počeo prevladavati i u samom Novigradu, premda se i danas govori *gušćerica pored štap.*

a) Primjeri s ˙ i ˘ akcentom: *lȋb, mrȉža, jâz, brîg; zemljȁ, kozȁ, lipotȁ, srīdȁ; momkȁ, veslȕ, udōvcȁ, zelenȍ, zovemȍ, tuć̄etȅ, lovīmȍ, pletenȁ; bubrȉg, mrtvȁc, danȁs, rūčȁk; šenȉca, tvorȉlo, sirotȉnja, obȉsiti, čūvȁti;* n. mn. *ovî*, prez. *čitân, pačân.*

b) Upotreba ˜ u osnovnim kategorijama: – *krīž – krīžȁ, težāk (čovȉk sestrōn, glavnjōn, svīć̄ōn; stārā, blīdōga, sīdī, nīmōmu; pedesēt, šezdesēt; težāk, seljāk, orāč, kopāč ne mȍre prez vīnȁ bȉti); kosē, ženē, dūšē, pīšēn, primudrīvā, slūžīmo, klēć̄īn, ozēbla, častēć̄i, pekuć̄i, poć̄eti, zēpsti,* part. pas. *pletēn, bijēn.*

Akcenatske osobine, koje novigradski govor vezuju sa sjevernim čakavskim govorima jesu slijedeće:

1. Dobivanje ˜ duljenjem pred sonantima: *na rastānku, poć̄īnka: poć̄īnak, dīmljak, ūjna: ȕjac; sān, škōlj, krōv, Sēnj, jedān; dīm, cār, krāj, mlīn, izbōr, lāv (Onȉ jedān drȕgoga zovū Lāv i Zmāj).*

2. Akcenat imenica srednjeg roda u množini: *sȅla; vrimenā, timenā; pīsma, krīla.* Južni čakavci imaju *selȁ, vrimenȁ,* a imenice tipa *pismo* neke imaju akc. na osnovi i u jd. i u mn., a druge na nastavku u jd. i mn.[21]

Nekoliko akcenatskih osobina vezuje novigradski govor uz južne čakavce. To su:

1. Odsutnost metatonijskog cirkumfleksa u prezentu nekih glagola i određenom obliku nekih pridjeva: *gȉnen, rȉžen, sȉto, bogȁto.*

2. Akcenat ličnih zamjenica: *jā, tī, mī, vī, nās, vās.*

3. Akcenat ˜ kod pridjeva: *stārī, mālī, prāvī, rānī.*

4. Akcenat pridj. radnog glagola tipa *plȅja – plȅla – plȅlo.*[22] U Novome je akc. ž. i sr. r. na nastavku.[23]

5. Akcenat na osnovi u prez. glagola tipa *umrīti, prodrīti: ȕmrēn, prȍdrēn.*[24] Novi ima u prez. akc. na nastavku.[25]

Kao osnovnu karakteritisku, koja dijeli sjeverne čakavske govore od južnih čakavskih i posavskih govora ističe prof. Belić razliku u rezultatu položajnog duljenja. Dobivanje ˜ u tom slučaju kod sjevernih čakavaca znak je, da su oni sve do vremena gubljenja poluglasa sačuvali razliku u izgovoru kratkih akcenata. Uzlazni kratki akcenti davali su pri duljenju ˜ akc. Posavski i južnočakavski izjednačili su oba kratka akcenta u kratki sa silaznom intonacijom još prije vremena nestajanja poluglasa i tako su pri duljenju tog akcenta pred sonantima dobili ˆ akc. Druga važna osobina, na temelju koje prof. Belić dijeli čakavske govore na sjeverne i južne (a ovi se slažu sa posavskima) jest čuvanje metatonijskog cirkumfleksa kod sjevernih i odsutnost tog akcenta kod južnih čakavaca.[26]

[21] M. Hraste, Č. d. o. Hvara, Biblioteka JF, knj. 8. 1937. str. 23, Čakavski dijalekat ostrva Brača, SDZb X, 41, 42, Osobine govora otoka Šolte, Rad 272, str. 147.

[22] M. Hraste, Č. d. o. Hvara, 55, Osobine govora o. Šolte, 152.

[23] A. Belić, Zamětki po čakavskimъ govoramъ, Izv. RJAN XIV–2, 1909, 59.

[24] M. Hraste, Č. d. o. Hvara, 37.

[25] A. Belić, Zamětki, 60.

[26] A. Belić, O čakavskoj osnovnoj akcentuaciji, Glas Srpske kraljevske akademije. CLXVIII.

Pitanje je sad, gdje treba smjestiti čakavske govore novigradskog tipa. Novigrad ne čuva metatonijski cirkumfleks i time se slaže s južnim čakavcima, a dobivanjem ˜ duljenja pred sonantima ušao bi u regiju sjevernih čakavaca.

Novigrad nije usamljeno mjesto s ovakvom akcenatskom situacijom. Iste akcenatske crte javljaju se u govoru Senja,[27] u govoru mjesta Vrgade na istoimenom otoku,[28] u svima mjestima na kopnu oko Zadra, gdje još ima starije akcentuacije. Stariju akcentuaciju od tri akcenta dobro čuvaju dijelovi Zadra Borik (Mikin rt), Brodarica i Voštarnica, zatim Bibinje, a najbolje Stanov. (Negdašnji pastirski stanovi Zadrana, u koje su se stalno naselili pred nešto više od sto godina.) Sjevernija mjesta – Diklo, Kožino, Petrčani, i južnija – Sukošan, Filipjakov, Biograd, Pakoštane, imaju različite stepene prenošenja akcenta, ali se u svim ovim mjestima još čuva čakavski akut. Po njemu se može zaključiti, da ova mjesta po naglašavanju pripadaju novigradskom tipu: *na kajȉš opānke, Zekānkin bilīg, māli Frānē, u stāru škôlu, jedān māli se zāčeja, dīm ìde kroz dīmljak, u nās nêma vodē, jā san nakrūla kumpīrov* – Stanovi, *uzmìte māli komadȉć, pētāk mārčeni, strīni utočīte pȉt, opānke sa opūtami, tovār nan je vrīdan, bršljān se ȍkomotaja* – Bibinje, *krōv nan je slâb, prāvi čovȉk, u nās je svāšta bîlo* – Punta Mika, *rāni kumpīr, mī tô ne želímo* – Diklo, *sēnjska būra, bȏg mu dā zdrāvlje, pokōjni Mârko, grôm pūca* (ali *dīm, krōv*), *jā mìrin na ovôj balānči, stāri čovȉk* – Sukošan, *Kaštelānka, starīnski* – Biograd.[29] Na Pašmanu je ista akcenatska situacija.[30] Na otoku Murteru također – *temēljnica.* Za govor o. Šolte, Čiova, Drvenika i susjedne obale[31] prof. Hraste kaže, da poredˆ ˆ ˆ pred sonantima u svim tim mjestima ima dosta odstupanja od tog pravila u korist ˜ akc. Govori na o. Ugljanu i na otocima njemu na jug i zapad imaju dvoakcenatski sistem sa sporadičkim slučajevima akutiranja (u enklizi gotovo redovito). Ipak sam u Preku na Ugljanu zabilježila *opūnci: opānak, obōjci.* Metatonijskog akcenta na području oko Zadra nema. Svuda se kaže *rīžen, pogīne, vēliko, bogāti, kâplje, namâže.* Borik (Mikin rt) i Babinje imaju *kâpati: kāplje, namâzati: namâže,* ali *kâplje* tu ne predstavlja metatoniju, nego pojavu da ˝ akc. u unutarnjim otvorenim slogovima daje često ˆ, a u zatvorenim ˆ akc. (slâva, kûvar, râme, trîšnja, âjduk, ûdren).

Jedan dio posavskih govora ima iste akcenaste karakteristike. Prof. Belić je njihove osobine, tj. položajno duljenje predˆ sonantima u vrijednosti ~ akc. smatrao čakavskima. Evo citata: »Zato ja i mislim da je pomenuta crta govora Sića i Magića Male č a k a v s k o g porekla i da se sačuvala pod uticajem ostataka čakavskih govora zapadne Bosne, koji su ušli u pojas ili na teritoriju posavskog govora«.[32] Pred nekoliko go-

[27] S. Ivšić, c. d., 363.
[28] Blaž Jurišić, Govor otoka Vrgade, Nast. Vj. 45, 1936/37, 46, 1937/38.
[29] Prema mojim bilješkama.
[30] Prema predavanju prof. Hraste, održanom na Fil. fak. u Zadru ove godine.
[31] Rad 272, str. 145.
[32] A. Belić, c. d., str. 11.

dina prof. Belić je iznio jedno novo mišljenje, naime da se ona varijanta, koja se nalazi u Sićama, Magića Mali i još nekim mjestima, mogla nalaziti u zapadnom dijelu Bosne i dopirati južno u Dalmaciju do samog mora.[33] Utjecajem tih govora on objašnjava vrgadinsku akcentuaciju. Uvažava tradiciju Vrgađana o doseljenju iz Šopota kod Benkovca i misli, da su se otamo doselili štokavci arhaičnog dijalekatskog tipa. On kaže: »Ako su se doselili amo štokavci arhaičnog dijalekatskog tipa (a to svakako pokazuje njihova akcentuacija) . . ,«[34] Po ovom bi se reklo, da prof. Belić odbija mogućnost postojanja čakavskih govora s akcentuacijom sićanskog tipa.

Novigradski akcenatski sistem jednak je vrgadinskom. Kako okolnosti ranije navedene pokazuje, da je novigradsko stanovništvo starosjedilačko, a ono je još u XVII. st. bilo čakavsko, time rješavamo i pitanje, kakvo je stanovništvo nastavalo podvelebitski kraj, Ravne Kotare i Bukovicu prije upada Turaka i naseljavanja ovog područja novim stanovništvom. To je bio čakavski kraj. Da je bio čakavski, potvrđuje nam i listina iz Knina,[35] pisana 1451. god., te listina, pisana na Vukšićima kod Benkovca 1492. god..[36] obje čakavski glagoljski spomenici. Prema tome je i Šopot kraj Benkovca, odakle su se po tradiciji doselili Vrgađani, bio čakavsko mjesto. Da ovi govori nisu u vremenu kasnijem od 1492. god., kad je pisana čakavska listina na Vukšićima, dolazili u direktan dodir sa štokavcima arhaičnog dijalekta, gotovo je sasvim puzdano, kad znamo, da su početkom XVI. st. počele provale Turaka u ove krajeve, da se je narod iz njih razbježao, pa su se vjerojatno tada i Vrgađani doselili iz Šopota. Stanovništvo, koje se je u XVI. i XVII. st. doselilo u Ravne Kotare i Bukovicu, bilo je novijeg štokavskog tipa s prenesenom akcentuacijom.

Ovi čakavski govori već vrlo rano imali su osobina, koje su bile jednake kao u arhaičnim štokavskim govorima. Tako u spomenicima s ovog područja iz XV. st. dolazi u $<$ vL / vъ, ě $>$ i, prodire lok. jd. m. r. s nastavkom – u, gen, mn. m. r. na – o v.

Za refleks prasl. d' možemo reći ovo: Talijanska grafija Zadarskog lekcionara ne omogućava tačno rješenje, Rešetar u toj grafiji nalazi izgovor *đ*[37], dok Ružičić iste primjere tumači i izgovorom *j*.[38] Glagoljska isprava iz Knina govori o izgovoru *j*. Kako i novigradske Matice iz

[33] A. Belić, Iz srp. hrv. akcentologije i dijalektologije, JF XIX, str. 124.

[34] A. Belić, c. d., str. 126. O problemu doseljenja Vrgađana iz Šopota polemizirao je Blaž Jurišić s Rešetarom. On kaže: »Hipoteza, koju navodi Rešetar da su se stanovnici Vrgade doselili iz sela Šopota kod Benkovca i odanle donijeli svoje tobože štokavsko narječje, ne potvrđuje se dakle faktičkim stanjem u vrgadinskom govoru. . . . Činjenica jest, da u narodu živi tradicija o doseljenju iz Šopota. No kako se je u ono doba govorilo u Šopotu imalo bi se također ispitati«, Nast. Vj. XLV, str. 89.

[35] Monumenta historico-juridica VI, 193–196.

[36] C. d., 361, 362.

[37] Rad CXXXVI, 97, 98.

[38] C. d., 113, 114.

XVII. i početka XVIII. st. to potvrđuju, danas možemo sa sigurnošću reći, da je ovaj kraj imao čakavski izgovor *j* od *đ*, a ne *đ* arhaičnih štokavskih dijalekata.

Kakav je bio izgovor glasa *ć*, da li kao čakavsko *t'* ili kao štokavsko *ć*, to danas ne možemo tačno reći. Vrgadinsko današnje *ć*, a ne *t'*, moglo bi predstavljati i stari izgovor toga glasa u kraju sjeverno od Zadra, a moglo se fonetski oformiti u *ć* i pod utjecajem novijih štokavskih govora, koji su na govor Vrgađe, kao i na sve čakavske govore oko Zadra znatno djelovali.[38a]

Utjecajem novijih štokavskih govora treba tumačiti u prvom redu samu zamjenicu *što*. Ona je preuzela mjesto zamj. *ča* u svim mjestima na kopnu oko Zadra. I u mjestima na otocima susjedima Vrgade, na Pašmanu i Murteru, govori se *što*. Ikavizam je i na njima jednak vrgadinskom[39], a vidjeli smo, da je novigradski govor od najstarijih vremena ikavski, pa ovu osobinu ne treba pripisati direktnom utjecaju staroštokavskih govora, nego osobini kopnenih čakavskih govora oko Zadra i dalje na jug. Vrgadinsko *đ* < *đ'* umjesto *j* također je novija pojava. Tako se sada govori u svim mjestima oko Zadra, koja inače imaju starijih osobina: *prȅda*, *mȅda*, *izgrȁdena*, *mlȁdi*. I čakavski otok Ugljan gotovo je sasvim prihvatio *đ* umjesto čakavskog *j*: *žȉed*, *mlȁdi* i *mlȁđi* – Preko, *žȕad*, *prȅda*, *lùdi* – Kali, *mȅda*, *mlȁdi*, *slȁdi* – Ugljan. Redovito se čuva *j* samo u *tȕji*. Mjesta sa starijom akcentuacijom neka imaju *šć* a neka *št*. prema stepenu utjecaja štokavskih govora na njih. Tako se u Biogradu, Sukošanu, Diklu, Kožinu govori *št*, a u Bibinjama, Punta Miki – *šć*. Vidjeli smo, da i jedna i druga mjesta imaju akcentuaciju jednaku novigradskoj.

Na temelju svega naprijed rečenog donosimo zaključak:

1. Akcenatske osobine Novigrada jednake su s akcenatskim osobinama Sića.
2. Novigradski govor bio je čakavski. Spomenici iz XV. st. potvrđuju postojanje čakavskih govora do Knina.
3. Akcenatske osobine Novigrada bile su akcenatske osobine i tih čakavskih govora, što potvrđuju i govori u mjestima uz more oko Zadra.
4. Prema tome, postojali su u prošlosti čakavski govori s akcentuacijom jednakoj sićanskoj.
5. Na Vrgađu se iz Šopota nisu doselili štokavci arhaičnog dijalekta nego čakavci novigradskog tipa.
6. Oni su mogli na otoku zateći i starosjedioce s istim akcenatskim osobinama, jer se one nalaze u mjestima na otocima od Pašmana do Šolte, ukoliko nisu u sva ta mjesta unesene iz govora doseljenika čakavaca sa kopnenog dijela.

[38a] B. Jurišić je tako protumačio štokavske osobine u čakavskom govoru Vrgade i time se suprotstavio sasvim obrnutom tumačenju Rešetarovu, koji je mislio, da su susjedni čakavski govori djelovali na štokavski vrgadinski govor.

[39] Prema mojima bilješkama.

7. Ovi čakavski govori podlegli su različitom stepenu utjecaja novijih štokavskih govora.

— . — . —

Akcenatske osobine senjskog govora, koji se s novigradskim slaže u nečuvanju metatonije, u položajnom duljenju s akutom, u akcentu navedenih zamjenica i pridjeva, prof. Belić tumači također utjecajem štokavskih ikavskih govora, koji su dopirali i do Senja.[40] On navodi i mnoge druge osobine, koje je ovaj govor primio iz štokavskih govora, kao gen. mn. m. r. na – *ov*,[41] lok. jd. m. r. na – *u*. *vъ* > *u*, –du u 3. l. mn., gen. jd. ž. r. i nom., ak. mn. uvijek na –*e*, sibilarizacija u nom. mn., jednačenje dat., instr. i lok. mn., grupa čr = cr.

Pogledajmo, kakvo je stanje u čakavskim listinama iz Senja i dalje iz Like s obzirom na gore navedene fonetske i morfološke osobine.

a) Gen. mn. na –*ov* javlja se u Senju već u XV. st. Nalazimo ga u listini iz 1437. *Hrilanov*, *pristavov* – i 1488. – *kamikov* (Monumenta VI., 147, 148, 334). Vrlo česta je njegova upotreba u to vrijeme u čakavskim spomenicima iz Like i Krbave, koji inače imaju osobina i zapadne čakavske grupe, kao ekavizme *del*, *mere*, *leta*, *Steničnjak*. U listini iz Steničnjaka 1439. dolazi gen. mn. *dukatov*, *vrtlov*, *zakladov* (Monum. VI., 150). U listini pisanoj u Lici 1433. dolazi *Vlahov*, *gajev*, *kmetov* (R. Lopašić, Bihać i bihaćka krajina, Zgb., 1943., 236). U Rmanji se 1442. upotrebljavalo *bratučedov*, *mejašev*, *dukatov*, *stricev* (Mon., 176), na Skurini 1499. *gdev*, *putov*, *malinov*, *jazov* (Mon., 417).

b) U senjskim ispravama redovito se nalazi lok. jd. m. i sr. r. s nastavkom –*i*, ali imamo potvrda o prodiranju nast. –*u*. Tako je 1445. napisano *po listu* (Mon., 160). Nisu pouzdani slučajevi *u mestu*, *va stolu*, *na mestu*, jer ih je mogao unijeti prepisivač (Mon., 146). U ostalim krajevima bližeg i daljeg zaleđa senjskoga u to vrijeme pored nastavka –i u lok. jd. javlja se i nast. –*u*. U listini iz Korenice pored *u seli* imamo *u listu* (Mon., 337), u listini iz Skurine pored *va mesti*, *v stoli* dolazi *po zakonu*, *v Zažićnu*, *po imenu* (Mon., 340, 388). U listini pisanoj u Lici 1433. stoji *v Nadbrdu* (Mon., 132), a u Crnoj Vasi pored *po zakoni*, *po imeni* dolazi *v listu*, *po imenu*, *po zakonu*.

c) Promjena *vъ* > *u* ne nalazi se u Senju u XV. st. osim u spomeniku iz 1437., koji poznajemo prema prijepisu iz 1624. (Mon., 146). Tamo dolazi *u mestu*, *u Senju* pored *va stolu*, *va vrime*, *va sudišće*. U ostale govore sjeverno i sjeveroistočno od Senja prodire u to doba zamjena *vъ* > *u*. Na Skurini poređ upotrebe *v* dolazi i *u*: u *s(veta)go Jurja* (Mon., 340). U Korenici 1489. dolazi samo *u*: *u seli*, *u listu* (Mon., 337). Tu su i inače jači utjecaji s istoka, tako u instr. jd. dolazi nast.

[40] A. Belić, c. d., str. 127, 128.

[41] Sjeverni čakavci u tom padežu imaju nast. -ih ili ništa, v. Zamětki 28–38.

-om (gorom, vodom, pašom), dok u Brinjama iste godine nalazimo zapisano *cesarsku oblastju, pisah to moju ruku*. U Podhumcu imamo *u obarovanie* pored *v Podhumci* (Mon., 131).

d) U Senju su obični gen. jd. ž. r. i nom., ak. mn. s nastavkom *-e*: g. jd. *Elene, ruke, trgovine, crikve, strane* (Mon., 146, 160, 290), ali se nalazi *strani* (Mon., 146) prema nom. *stran*, kako se ta riječ i danas govori u zadarskom kraju; nom. mn. *gore, senokoše, vode, sestre* (Mon., 247, 394), ak. mn. *mise, ruke* (Mon., 174, 247). Takvo je stanje i u čakavskom govoru zaleđa već krajem XIV. i početkom XV. st. (Mon., 98, 107, 129, 131, 146).

e) Sibilarizacija se javlja u to doba. U listini pisanoj u Senju 1448. stoji *redovnici* (Mon., 174). Mlađa bilješka u Novakovu rukopisu ima *redovnici, djaci* (Mon., 107). U Brinjama dolazi *v drazi* (Mon., 129), u Lici se tada kaže *v Lici* (Mon., 417).

Dvojnost fonetskih i morfoloških crta na čakavskom području zapadne Bosne, Like, Krbave i Senja, koju vidimo u najstarijim spomenicima već od početka XV. st., ukazuje na rani utjecaj i postepeno širenje nekih štokavskih izoglosa – u svakom slučaju ranije od XV. st., t. j. najkasnije u XIV. st., jer ih početkom XV. st. imamo već zapisane – na krajeve zapadnije od njih, t. j. na čakavske kopnene govore. Prema tome navedene jezične crte ušle su vrlo rano u sastav i ličko-zapadnobosanskih čakavskih govora.

Ostale štokavske osobine Senj je primio direktno od štokavaca doseljenika u njegovu okolicu. Od početka XVII. st. on je okružen Bunjevcima.[42] Od njih je on primio *đ* mjesto ranijeg *j* od *đ'*, jer se u spomenicima iz Senja, Like, Krbave i okolice Bihaća nalazi u svim primjerima samo *j* (Mon., 235, 297, 340, 367, 388), a nesigurnost u grafiji za *đ* kod Vitezovića (rođenog Senjanina) govori u prilog tome, da je on u svom govoru imao *j* za prasl. *đ'*, dok se i danas stari ljudi sjećaju, da se prije govorilo *mẽja, mläji, släje, tüje* pored još sačuvanih *mejãš, šãja* (čađa), *šãjav, tujica*.[43] Znači, da je primanje štokavskog *đ* umjesto čakavskog *j* u Senju novija pojava. Od svojih susjeda Bunjevaca Senjani su primili i izgovor *cr-*. U spomenicima iz Like još krajem XV. st. čuva se *čr-* (Mon., 440). Iz tog je govora svakako prodrlo i izjednačenje nastavaka u dat., lok., i instr. pl., jer je to najglavnija crta najmlađih štokavskih govora, a taj proces vršio se krajem XVII. i poč. XVIII. st.[44]

Ove zadnje tri osobine primljene su direktnim dodirom sa štokavskim govorima, ali ti govori u doba doseljenja u blizinu Senja nisu više čuvali staru akcentuaciju. Jovan Erdeljanović analizirajući sve, što je o

[42] Gr. Tomljenović, Bunjevački dijalekt zaleđa senjskoga, Nast. Vj. XIX; Jovan Erdeljanović, O poreklu Bunjevaca.

[43] Zvonimir Junković, O jeziku Vitezovićeve kronike, Radovi Slavenskog instituta 2, str. 116.

[44] Belićev prikaz Maretićeve radnje Jezik dalmatinskih pisaca XVIII. st., JF III, str. 150, 151.

jeziku Bunjevaca do tada rečeno, kaže: »Ali se isto tako može prema svemu napred izloženom reći, da su i dalmatinski i primorsko–lički Bunjevci (bar ogromnom većinom) bez sumnje prvobitno govorili mladim ikavskim govorom štokavskog porekla, dakle govorom novijega tipa sa novijom akcentuacijom i novijim oblicima deklinacije.[45] Uskoci, koji su došli u Senj u prvoj polovici XVI. st. bili su većinom iz najbližih krajeva, koje su Turci bili već osvojili.[46] Oni su donijeli sobom i svoj čakavski govor, jer su krajevi oko Senja tada bili čakavski, te su u zajednici sa starosjediocima Senjanima sačinjavali većinu u odnosu na ostale pridošlice, pa su i njihove jezične crte bile nadmoćnije, što se vidi i po čuvanju čakavskog j < đ još dugo vremena poslije useljavanja došljaka u Senj.

Zato za akcenatske crte, po kojima se Senj odvaja od sjeveročakavskih govora, a nalaze se u posavskom i južnočakavskom govoru, držim, da se nisu razvile pod direktnim utjecajem štokavskih ikavskih govora, nego da su se i akcenatske izoglose, kao i fonetske i morfološke, širile od istoka prema zapadu i prodirale sve do Senja (Upravo do Senja zato, jer je bio trgovački centar i veza s morem za Liku i Krbavu), te stvarale sistem znatnog dijela kopnenih čakavskih govora još prije pomjeranja štokavskog stanovništva na zapad pred Turcima, kao što se, u obrnutom pravcu, kontinuitetom preko kopnenih čakavskih govora, u dijelu staroštokavskih sačuvala uzlaznost kratkog akcenta i odatle dobivanje akuta u položajnom duljenju, kao što u bosanskim štokavskim ispravama XIV. i XV. st. nalazimo čakavsku zamjenu *j* od *đ*, upotrebu *v* i *va* pored *u*, nedosljedno sprovođenje sibilarizacije (Mon., 85, 95, 195) i kao što te utjecaje i danas susrećemo u štokavskim ikavskim govorima Bosne. Pavle Ivić za te govore kaže: »Severnija govorna grupa (u dolinama Bosne i Vrbasa – op. moja), ona sa *j* i *šć*, zadržala je duže i staru akcentuaciju, bar delimično. U to vreme ona je morala imati za razliku od južne grupe karakter prelazne zone između štokavskog i čakavskog narječja, što odgovara istoriskogeografskim činjenicama tj. položaju Bosne između srednjevekovne Hrvatske čiji su govori bili izrazito čakavski i nemanjićke države, gdje se razvijala najtipičnija štokavština.«[47]

Da su krajem XIV. i početkom XV. st., kad u spomenicima registriramo štokavske utjecaje, u zapadnu Bosnu i Liku prebjegli nosioci staroštokavskih govora i tu već izvršili jak zahvat u jezik starosjedilaca, onda bi se to odrazilo i u refleksu prasl. đ, kao i u odnosno–upitnoj zamjenici. Međutim, u listinama nalazimo u oba slučaja samo čakavska obilježja *j* i *ča*. Zatim, ako pretpostavimo, da su migracijski elementi sa istoka nanijeli na zapad sva ona odstupanja u akcentuaciji, koja nalazimo u posavskim i južnočakavskim govorima nasuprot sjeveročakavskim, onda ne možemo protumačiti obrnut pravac utjecaja, tj. od

[45] J. Erdeljanović, c. d., str. 36.
[46] Hrvatski spomenici I. Senj, str. 42.
[47] P. Ivić, Dijalektologija srpskohrv. jezika, Novi Sad, 1956., str. 180.

zapada prema istoku, jer migracija u tom pravcu nije bilo. A ipak nalazimo duboko na kopnu i daleko prema južnim čakavskim govorima jednu od glavnih osobina sjeverne čakavštine.

Zato navedene akcenatske crte ne treba tumačiti kao nanos migracijskih elemenata. Jer, gdje inače da ubrojimo čakavce, koji su prije turskih provala zauzimali veliki teritorij? Da li da ih sve, od doline Une do srednjodalmatinskih otoka, ubrojimo u južne čakavce, tj. da su svi na pr. imali ˆ akc. u položajnom duljenju, ili obrnuto, da im svima pripišemo čuvanje metatonijskog ˆ akc., osobinu sjevernih čakavaca? Ni jedno ni drugo! Kod dijalekata postoje prijelazna područja. Takvo prijelazno područje, gdje su se na zapadu više osjećale zapadne čakavske osobine, a na istoku istočne i štokavske ikavske, bilo je područje od južne međe šibenskog kraja pa uz more sve do Senja. Ti čakavski govori, koji su nosili obilježje ukrštanja, prostirali su se od Senja prema sjeveroistoku. I danas nalazimo karakteristike slične senjskima u kraju oko Otočca. Tu se govori *jā, tî, mī, vī, nâs; gîneš, kàpneš* pored *lâješ, šîto, bogàto* pored *strašljîvi, zelêni, mâli, stâri; prâvda, zdrâvlje, divôjka, na rastânku, opânci.*[48]

Zatim su ovi govori išli prema Bihaću i Pounju i dalje na istok do štokavskih govora. Za prostiranje tih govora oko Bihaća imamo posrednih dokaza. Kajkavci–ikavci, koji su zapravo pokajkavljeni čakavci, što su se u XVI. st. naselili u svoja sadašnja obitavališta pobjegavši pred Turcima iz okolice Bihaća,[49] prema malom ogledном tekstu, imaju ~ akc. na ličnim zamjenicama: *mī ne sîjamu pšenîce, mī se rânimu.*[50] Da to nije kajkavska osobina, vidi se iz istog teksta, koji na svima ostalim kajkavskim područjima ima ˆ akc. na zamj. *mi.* U istoj čakavsko–kajkavskoj grupi metatonijski cirkumfleks mnogo je rjeđi nego u ostalim kajkavskim krajevima. Nalazi se kod nekih glagola, kao *rîžem i vîdim,*[51] što može značiti, da se metatonija u gornjim primjerima nalazila u bihaćkom kraju. Do Bihaća su se pored metatonije širili i ekavizmi iz sjeverne čakavštine. Tako u listini pisanoj 1447. u Ripču blizu Bihaća nalazimo ekavizme *koleno, del, let* (Mon., 171, 172). S druge strane nalazimo utjecaje s istoka u akcentu ličnih zamjenica, u nastavku za gen. mn., u kolebanju *v/u* i nastavku za lok. jd. m. r. *u/i* (Mon., 171, 172). Prema tim osobinama bihaćka krajina u XV. st. daje sliku pokrajine, koja se govorno oformljavala pod dvojakim utjecajem.

Neki govori u Posavini (Siće i Magića Mala) zatim govori u Podravini,[52] pa ostaci čakavskih govora u šibenskom i zadarskom kraju govore nam o široj arei čuvanja dvojakih kratkih akcenata do vremena gublje-

[48] O navedenim karakteristikama govora okolice Otočca obavijestili su me St. Đimović i prof. Katalinić iz Otočca.

[49] St. Ivšić, Jezik Hrvata kajkavaca, Ljetopis Jug. ak. 48, str. 75, 76.

[50] C. d., str. 87.

[51] C. d., str. 77.

[52] Pavle Ivić: Dr. Josip Hamm, Štokavština Donje Podravine – Posebni otisak iz 273 Rada JAZU (1949) 1–70, JF XIX, str. 254.

nja poluglasa, te da je ta izoglosa obuhvatala mnogo veći prostor nego li izoglosa metatonijskog cirkumfleksa. Ovim se opet pokazalo, da u dijalektima »obim jedne crte prelazi obim druge ili spaja jezične oblasti koje su drugim crtama bile odvojene«.[53]

Zato ne treba sve govore, koji su tu osobinu nekad posjedovali, i one, koji reflekse te osobine i danas posjeduju, ubrajati u govore zapadnog čakavskog tipa. Stoga se ne slažem s prof. Ivšićem, koji Vrgadu ubraja u sjeverne čakavske govore, premda on svoja razmatranja završava tačnom konstatacijom, da se » i ovdje očitovala obična jezična pojava: da se izoglose u srodnim govorima ne sastaju u jedan splet, nego da se sijeku i prepleću.«[54]

Isto tako, ne mogu se svi govori, koji su imali i koji imaju akcentuaciju jednaku onoj u Sićama, ubrojiti u štokavske arhaične dijalekte ili pak njihove akcenatske osobine tumačiti neposrednim dodirom sa štokavskim govorima sićanskog tipa. Takvo mišljenje zauzima prof. Belić.

Iz svega proizlazi, da se je u vrijeme prije velikih migracija pred Turcima na velikom području čakavskih kopnenih govora formirala akcentuacija novigradskog tipa, koja je nastala ukrštanjem izoglosa sjevernih čakavskih govora s jedne strane i južnih čakavskih i posavskih s druge strane. Takvu akcentuaciju formirao je i jedan dio staroštokavskih govora.

ON THE ACCENTUATION IN THE CHAKAVIAN MAINLAND SPEECHES

They are 1. the absence of the metathonic circumflex, and 2. the posi- accentuation (Novigrad is situated near Zadar, below Velebit Mountain). She shows that they are identical with those of the accentuation of the village of Vrgada on the island of the same name, and that remainders of such an accentuation are to be found in all places on the coast around Zadar, where the older accentuation is preserved, but also farther southwards, on the island of Murter and as far as the island of Šolta. The same characteristics of accentuation are also to be found in Senj. They are 1. the absence of the metathonic circumflex, and 2. the positional prolongation before the sonants in the value ˜. According to the first characteristic these speeches are in conformity with the southern Chakavians, according to the second with the northern Chakavians. There are also remainders of Stokavian speeches with such an accentuation. They are Posavian Old-Stokavian speeches found in Siće and Magić Mali. Prof. Belić is of the opinion that the Old-Stokavian speeches of the Siće type were in earlier centuries in direct contact with

[53] A. Belić, Dijalekti, str. 65, 66.

[54] St. Ivšić, Iz naše akcentuacije i dijalekatske problematike, Zbornik radova Sveučilišta u Zagrebu, 1951., str. 376.

the speech of Vrgada and Senj, which influenced the development of their accentuation. This means that he refutes the possibility of existence of Chakavian speeches with such an accentuation. Novigrad's accentuation shows that such Chakavian speeches did exist.

Novigrad possessed a special historical position. It is the only place in this region which, as a strong fortress, resisted the Turkish invasion at the beginning of the 16th century, and in which the old population has remained. Arrivals from Bosnia and Lika, who settled the deserted places in the environs of Novigrad and everywhere in the district of Ravni Kotari, were Stokavians of the more recent type with a new accentuation. It follows that during the last four centuries Novigrad has had no contact with Old Stokavians, so that its characteristics of accentuation have been preverved since the time before the great migrations. That in this time (15th century) Novigrad was not a Stokavian but a Chakavian settlement is proved by documents, from which it is visible that in Novigrad as late as the 17th century Chakavian was spoken. From which it follows that the characteristics of the Novigrad accentuations were at the same time the characteristics of the acentuation in the Chakavian mainland speeches around Zadar. It follows that also on the island of Vrgada could have settled coming from Šopot (near Benkovac) Chakavians of the Novigrad type and not Old Stokavians of the Sićе type.

The authoress analyses the characteristics mentioned as Stokavian in the Senj speech by prof. Belić, and on the basis of which he proves that in contact with Stokavians Senj could have received also its characteristics of accentuation, according to which it can be separated from the northern Chakavians. For some of these characteristics the authoress shows that they are contained also in the most ancient monuments, in Chakavian lists from Lika and Senj from the 15th century, while others were received by the inhabitants of Senj later from their neighbours the Bunjevians. But as the Bunjevians had brought with them a newer accentuation, Senj could not have received from them its characteristics of accenntuation.

From which it follows that in the time before the great migrations before the Turks there was formed in the wide region of the Chakavian mainland speeches the accentuation of the Novigrad type, wich originated as a product of crossing between the northern Chakavian speeches on the one hand, and the southern Chakavian and Posavian speeches on the other. Such an accentuation was formed also by a part of the Old–Stokavian speeches.